

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.02>

УЧАСТЬ ОМБУДСМЕНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Будзан Леся Дмитрівна,
кандидат юридичних наук,
суддя Подільського районного суду міста Києва

Статтю присвячено визначенню процесуального статусу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в адміністративному судочинстві в умовах захисту національної безпеки України. Досліджено нормативне закріплення конституційного статусу Уповноваженого, а також ті повноваження, що визначені у профільному законі. Окремо було наведено приклади нормативного закріплення можливостей участі Омбудсмена в адміністративному процесі, що закріплені на рівні Кодексу адміністративного судочинства України. Проаналізовано діяльність Омбудсмена в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України з 24 лютого 2022 року.

З'ясовано, що Кодекс адміністративного судочинства України не передбачає участь Уповноваженого як представника сторони в адміністративному спорі, а залишає за досліджуваним суб'єктом право на звернення до суду в інтересах інших осіб, що формує неоднозначність у визначенні його процесуального статусу і підтверджує потребу у проведенні дослідження. Визначено, що з моменту введення в Україні правового режиму воєнного стану права та можливості участі Омбудсмена в адміністративному процесі не розширювались.

З'ясовано, що Омбудсмен не виступає у ролі законного або такого, що визначений договором представника, проте, його діяльність безпосередньо направлена на захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві, тому Уповноважений діє в межах адміністративного спору як окремий суб'єкт звернення, права та обов'язки якого (правовий статус) не обмежені процесуальною правосуб'єктністю особи, в інтересах якої Омбудсмен звертається до суду.

Зроблено висновки про те, що в рамках реалізації ідеї захисту національної безпеки участь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливою умовою забезпечення превенції вчинення правопорушень суб'єктами владних повноважень та гарантією доступу до правосуддя приватних осіб в межах адміністративного судочинства, а віднесення Омбудсмена до системи цивільного контролю додатково сприяє функціонуванню правової держави навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: адміністративний спір, адміністративне судочинство, представництво в адміністративному суді, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, національна безпека.

Budzan Lesiia. Participation of the Ombudsman in the administrative process under the conditions of protecting national security

The article is devoted to determining the procedural status of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in administrative proceedings in the context of the protection of Ukraine's national security. The normative consolidation of the constitutional status of the Commissioner, as well as the powers defined in the relevant law, were studied. Separately, examples of regulatory consolidation of the possibilities of the Ombudsman's participation in the administrative process, established at the level of the Code of Administrative Justice of Ukraine, were given. The activity of the Ombudsman under the conditions of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine from February 24, 2022 was analyzed.

It has been found that the Code of Administrative Procedure of Ukraine does not provide for the participation of the Commissioner as a representative of a party in an administrative proceeding but leaves to the investigated subject the right to appeal to the court in the interests of other persons, which creates ambiguity in determining his procedural status and confirms

the need for conducting research. It was determined that since the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine, the rights, and possibilities of the Ombudsman's participation in the administrative process have not been expanded.

It was found that the Ombudsman does not act in the role of a legal representative or one defined by the representative contract, however, his activity is directly aimed at protecting the rights, freedoms and interests of individuals in administrative proceedings, therefore the Ombudsman acts within the administrative proceeding as a separate subject of appeal and his rights and obligations (legal status) is not limited by the procedural legal personality of the person in whose interests the Ombudsman applies to the court.

It was concluded that, as part of the implementation of the idea of national security protection, the participation of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights is an important condition for ensuring the prevention of offenses by subjects of authority and the guarantee of access to justice for private individuals within the framework of administrative proceedings, and the inclusion of the Ombudsman in the system of civil control additionally contributes to the functioning of the legal state even in the conditions of the legal regime of martial law.

Key words: *administrative dispute, administrative proceedings, representation in the administrative court, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, national security.*

Постановка проблеми. Інститут захисту прав особи не обмежується лише інструментами та можливостями звернення до суду за відновленням своїх порушених прав, а містить більш широке коло складників, які у сукупності дозволяють зробити висновки про належний та гарантований рівень правового захисту. Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини безперечно займає одну з ключових ролей в системі дотримання прав, свобод та інтересів осіб у правовій, соціальній державі, якою є Україна.

Адміністративне судочинство покликане перш за все урівноважувати інтереси держави та її громадян, не допускати свавілля державного апарату та безпідставне обмеження чи порушення прав приватних осіб, саме тому дослідження процесуального статусу Омбудсмена в адміністративному судочинстві дозволяє сформулювати чітке уявлення про стан та перспективи розвитку інституту правового захисту. Зважаючи на зміни, які було внесено до процесуального законодавства, а також на специфічні умови дії правового режиму воєнного стану, введеного в Україні з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року, пропонується аналіз процесуального статусу Омбудсмена з урахуванням умов захисту національної безпеки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет дослідження, запропонований у даній роботі, розширює джерельні

пошуки до меж загального адміністративного права, адміністративного процесу та основ правової держави, що свідчить про значний масив вже наявних наукових праць. Погляди з приводу проблематики представництва в адміністративному процесі, правового статусу Омбудсмена та практичних проблем захисту прав осіб в порядку адміністративного судочинства викладені у працях таких учених, як В. Авер'янов, В. Бевзенко, Л. Біла-Тіунова, Т. Гуржій, М. Джафарова, І. Дідковська, Я. Зейкан, Т. Коломєць, Ю. Лисенко, О. Музичук, Г. Муляр та інші. Проте, актуалізація наявних знань необхідна з огляду на дію особливого правового режиму воєнного стану.

Метою статті є дослідження статусу Уповноваженого Верховної Ради України в адміністративному судочинстві в умовах захисту національної безпеки.

Наукова новизна публікації полягає у актуальному дослідженні можливостей участі Уповноваженого Верховної Ради України в адміністративному судочинстві з урахуванням змін, внесених до чинного законодавства України в умовах дії правового режиму воєнного стану та об'єктивній необхідності захисту національної безпеки.

Методи дослідження. Досягнення поставленої у роботі мети опосередковується комплексним застосуванням методів наукового пізнання, серед яких використано загальнонаукові методи (аналіз, син-

тез, узагальнення, порівняння, системний метод) та спеціально-юридичні (формальної визначеності, метод правового порівняння).

Виклад основного матеріалу.

Питання основ правового статусу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (далі – Уповноважений ВРУ з прав людини або Омбудсмен) беруть початок із конституційного закріплення, що відносить роль даного суб'єкта суспільних відносин на належний рівень у системі захисту прав приватних осіб. Так, положенням статті 55 Конституції України гарантується можливість захисту прав громадян Уповноваженим Верховної Ради з прав людини [1]. Пунктом 17 статті 85 Основного Закону питання призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні віднесено до основних повноважень законодавчого органу [1], а стаття 101 передбачає, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює саме Омбудсмен [1].

В умовах дії правового режиму воєнного стану, введеного на території України Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [2] у зв'язку із незаконним вторгненням на територію нашої держави російської федерації, тисячі осіб зазнали матеріальних та моральних втрат, пов'язаних із несправедливою війною, а питання дотримання їх основоположних прав постало у вигляді перманентної проблеми, шляхи вирішення якої не завжди вдається реалізувати.

Детально правовий статус Омбудсмена зафіксовано в межах положень Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР, положенням статті 4 якого передбачено, що Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне перегляду компе-

тенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [3]. Законом також визначено, що Уповноважений фактично реалізує парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі [3].

Серед прав Уповноваженого передбачені, зокрема, такі як право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим; з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку; право звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); право вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду; право ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень [3]. Цікаво, що з моменту введення правового режиму воєнного стану положення даного закону було доповнено лише з прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № 2849-IX в частині зміни понятійно-категоріального апарату, що в свою чергу ніяким іншим чином не впливало на зміну правового статусу Омбудсмена.

Враховуючи наведені положення законодавства, слід додатково навести правові основи участі Омбудсмена в адміністративному процесі. Так, положенням статті 53 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) передбачено, що Уповноважений має статус особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб: «1. У випадках, встановлених законом,

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до адміністративного суду із позовними заявами в інтересах інших осіб і брати участь у цих справах. При цьому Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування повинні надати адміністративному суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб. 2. З метою захисту прав і свобод людини і громадянина у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може особисто або через свого представника звертатися до адміністративного суду з позовом, брати участь у розгляді справ за його позовом (заявою), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інших осіб, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи. При цьому Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен обґрунтувати адміністративному суду неможливість особи самотійно здійснювати захист своїх інтересів. Невиконання Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини вимог щодо надання зазначеного обґрунтування має наслідком застосування положень, визначених статтею 169 цього Кодексу» [4]. Стаття 54 визначає обсяг процесуальних прав органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб [4].

Примітно, що положенням статті 55 не передбачено участь у справі Уповноваженого як представника, а лише зазначається, що «Сторона, третя особа в адміністративній справі, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника, крім випадку, встановленого час-

тиною дев'ятою статті 266 цього Кодексу» [4], тобто в Уповноваженого в адміністративному процесі може бути представник, а сам Уповноважений виступатиме особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи.

Варто визнати неоднозначність у розуміння правового процесуального статусу Омбудсмена в адміністративному процесі. В межах науки адміністративного права наявний значний масив наукових праць, які по-різному тлумачать зміст представництва. Зокрема, Лисенко Ю. О. зазначає, що правовий статус представників як суб'єктів адміністративного процесу є комплексною категорією, яка містить у собі завдання та функції, права, обов'язки та відповідальність представників, визначені адміністративним законодавством. Науковиця виділяє також особливості процесуального статусу представника та перелік завдань представника, які визначають його правовий статус: 1) консультування щодо можливості застосування особою законодавства; 2) здійснення захисту прав, свобод та законних інтересів певної особи в адміністративному судовому процесі; здійснення представництва клієнта в адміністративному суді; 3) сприяння здійсненню правосуддя та підтримка законності; 4) підвищення правосвідомості та правової культури населення [5, с. 12].

На думку Джафарової М., адміністративне процесуальне представництво доцільно розглядати у двох правових аспектах: 1) як самотійну правову категорію галузі адміністративного процесуального права (крізь призму поєднання системи адміністративно-процесуальних правовідносин і процесуальних дій); 2) як комплексний правовий інститут системи адміністративного процесуального права. Під адміністративним процесуальним представництвом як самотійною правовою категорією запропоновано розуміти систему адміністративно-процесуальних правовідносин, в яких одна особа (представник) спеціально уповноважена в силу закону або договору на здійснення юридично значимих процесуальних дій від імені та в інтересах іншої особи, яку пред-

ставляє, чим безпосередньо сприяє забезпеченню та реалізації захисту її законних прав, свобод та інтересів під час розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи. Як загальний комплексний інститут адміністративного процесуального права – це відносно відокремлена сукупність правових норм вказаної галузі права, спрямована на врегулювання взаємопов'язаних якісно однорідних правових відносин, що виникають між судом і представником, який здійснює в межах наданих йому повноважень юридично значимі процесуальні дії від імені та в інтересах особи, яку представляє, з метою отримання для останньої бажаного правового результату і сприяння суду у відправленні правосуддя в адміністративних справах [6, с. 152]. Означений підхід у транслюванні погляду стосовно місця процесуального представництва в системі адміністративного права безпосередньо впливає на його рівень та обсяг нормативно-правового регулювання.

Слід також погодитись із роздумами професорки стосовно схвального ставлення до того, що законодавець виключив у новій редакції КАС України положення, за яким органи та інші особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, можуть діяти як законні представники. По-перше, підстави участі названих органів і осіб та їхні повноваження в судовому процесі розглядаються за межами норм, що складають інститут адміністративного процесуального представництва (ст. ст. 53, 53 Глави 4 «Учасники судового процесу»); по-друге, законодавець передбачив положення, за яким названі органи та особи можуть брати участь в адміністративній справі через представника (ч. 1 ст. 55 КАС України); по-третє, нормативні приписи, що містяться у ст. 53 КАС України, віддзеркалюють загальні положення одного з інститутів адміністративного процесуального права – інституту захисту прав, прав свобод та інтересів інших осіб, призначенням якого є надання допомоги, сприяння у судовому захисті кожній особі, яка внаслідок поважних причин (стан здоров'я, похилий вік, матеріальний стан)

не може самостійно захистити свої права [6, с. 151–152].

Таким чином, Уповноважений не виступає у ролі законного або такого, що визначений договором представника, проте, його діяльність безпосередньо направлена на захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві, а правильне визначення процесуального статусу учасника адміністративного процесу впливає на реалізацію ним передбаченого законом обсягу прав та обов'язків: представник уповноважений діяти в межах правового статусу сторони (особи), яку він представляє, а як окремий суб'єкт звернення – в межах свого законодавчо визначеного правового статусу.

З початком воєнної злочинної агресії РФ на території України з 2014 році роль Омбудсмена зросла. Аналізуючи дані, представлені у щорічній доповіді Уповноваженого за 2022 рік, протягом 2022 року надійшло 670 звернень, у яких містилося 790 повідомлень про порушень прав людини під час здійснення адміністративного, цивільного судочинства, а також на стадії виконання судових рішень. Також упродовж року надходили звернення під час здійснення повноважень працівниками правоохоронних органів у справах про адміністративні правопорушення, серед яких 298 – щодо процесуальних порушень під час розгляду судових справ, 153 – щодо неналежного виконання працівниками правоохоронних органів своїх посадових обов'язків та зловживання наданими таким працівникам правами, 77 – щодо протиправної бездіяльності органів та осіб, відповідальних за виконання судових рішень та інших рішень, що підлягають примусовому виконанню. Крім того, як зазначалося у доповіді, через відсутність дієвих механізмів дотримання права на розгляд справи протягом розумного строку, реагування Уповноваженого пов'язані саме з цим питанням [7].

У частині забезпечення верховенства права та доступу до правосуддя, Уповноваженим було підготовлено рекомендації Верховній Раді України забезпечити розгляд та прийняття, зокрема, проєкту Закону України «Про внесення змін до дея-

ких законодавчих актів щодо вирішення проблеми надмірної тривалості цивільного, господарського та адміністративного провадження» (реєстр. № 8083), а Комітету Верховної Ради України з питань правової політики ініціювати розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану в частині поновлення та продовження процесуальних строків в умовах воєнного та надзвичайного станів [7]. Варто зазначити, що згадуваний законопроект № 8083 містить пропозиції щодо внесення змін до статті 47 КАС України – доповнити дану статтю частиною 10 наступного змісту: «10. У разі порушення суддею строків розгляду справи, встановлених цим Кодексом, позивачі вправі подати заяву про повернення сплаченого судового збору з державного бюджету» [8], а також доповнити кодекс статтею 142-1, яка визначала б порядок такого повернення. Проте, даний законопроект не знайшов законодавчої підтримки і ще не розглядався Верховною Радою України.

Уповноважений також має право долучатися до судового процесу в межах адміністративного судочинства в частині реагування на порушення прав громадян. Наприклад, у листопаді 2023 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло звернення адвоката Л. в інтересах громадянина Д. з питання порушення права на доступ до правосуддя. Реагуючи на адвокатське звернення в інтересах Д., Голові Ліквідаційної комісії Округного адміністративного суду міста Києва скерували лист-запит з проханням перевірити чи здійснили передачу матеріалів справи до Київського округного адміністративного суду (далі – КОАС), а також, за необхідності, посприяти їх оперативній передачі до КОАС [9]. Аналогічна реакція Уповноваженого була на заявлене порушення права особи на судовий захист щодо затягування судового

розгляду справи та бездіяльності суду. Реагуючи на звернення громадянки О., до Київського округного адміністративного суду було скеровано запит з проханням здійснити реєстрацію та авторозподіл справи за позовом громадянки О. до Центрального міжрегіонального управління Державної міграційної служби у м. Києві та Київській області, про визнання протиправними дії та зобов'язати вчинити дії упродовж розумного строку та поінформувати заявницю належним чином [10].

Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, діяльність Омбудсмена віднесено до системи цивільного контролю, до складу якого входить парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Положенням статті 10 даного закону визначено, що цивільний контроль реалізується також і громадянами України через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад або ж особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Положенням статті 11 також визначено основи відповідальності за порушення законодавства про національну безпеку України: «Громадяни, які вважають, що їх права, свободи чи законні інтереси порушено рішеннями, діями, бездіяльністю складових сектору безпеки і оборони чи їх посадових осіб, мають право звертатися до суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, використовувати будь-які інші механізми захисту прав і свобод, передбачені законодавством України» [11]. Таким чином, Омбудсмен виступає у ролі інструменту забезпечення та гарантування прав та свобод, а також дієвим механізмом впливу.

Діяльність Омбудсмена на сьогодні також переважно пов'язана з превенцією порушень, які потенційно можуть вчиняти суб'єкти владних повноважень, що фактично реалізує принцип підконтрольності або принцип гарантованого правового захисту.

Діяльність Омбудсмена також забезпечує реалізацію європейського принципу захисту особи відносно актів адміністра-

тивних органів, відповідно до якого діяльність адміністративних органів підлягає обов'язковому зовнішньому контролю, насамперед контролю з боку інших органів влади. При цьому йдеться не стільки про нагляд, скільки про право приватних осіб оскаржувати рішення, дії та бездіяльність адміністративних органів як в адміністративному порядку, так і до суду [12, с. 31].

Висновки. Таким чином, в рамках реалізації ідеї захисту національної безпеки, яка розглядається не лише як зовнішній прояв діяльності держави, участь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливою умовою забезпе-

чення превенції вчинення правопорушень суб'єктами владних повноважень та гарантією доступу до правосуддя приватних осіб в адміністративному процесі як судовому. Зміни, внесені до законодавства, не залишили за Омбудсменом представницької функції в адміністративному процесі, а наділили його можливістю реалізації своїх повноважень як додаткового захисту та превенції подальших порушень прав. Віднесення Омбудсмена до системи цивільного контролю додатково сприяє функціонуванню правової держави навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022. Президент України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 21.02.2024).
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1998. № 20. Ст. 99.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.
5. Лисенко Ю.О. Представництво в адміністративному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : 12.00.07. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 18 с.
6. Джафарова М. Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 4. С. 148–152.
7. Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : веб-сайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/rekomendatsii-2022> (дата звернення: 23.02.2024).
8. Проект Закону № 8083 від 28.09.2022 про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення проблеми надмірної тривалості цивільного, господарського та адміністративного провадження. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40560> (дата звернення: 20.02.2024).
9. За реагування Уповноваженого поновили право громадянина на судовий захист. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : веб-сайт. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-na-sudovij-zahist (дата звернення: 23.02.2024).
10. За сприяння Уповноваженого поновили право громадянки на судовий захист. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : веб-сайт. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-gromadyanki-na-sudovij-zahist (дата звернення: 23.02.2024).
11. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241.
12. Адміністративний процес : навч. посіб. / О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк, С. М. Гусаров та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Салманової, А. Т. Комзюка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 412 с.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy [Constitution of Ukraine as amended]: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine"] No. 64/2022 dated February 24, 2022. President of Ukraine : website. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
3. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [About the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine] : Law of Ukraine dated 12.23.1997 No. 776/97-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1998. No. 20. Art. 99 [in Ukrainian].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Administrative Judicial Code of Ukraine] : Law of Ukraine dated July 6, 2005 No. 2747-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2005. No. 35–36. No. 37. Art. 446 [in Ukrainian].
5. Lysenko, Yu.O. (2018). Predstavnytstvo v administratyvnomu protsesi [Representation in the administrative process] : autoref. thesis for obtaining sciences. Bachelor of Science in Jurisprudence : 12.00.07. Zaporizhzhia: ZNU. 18 p. [in Ukrainian].
6. Dzharfarova, M. (2020). Zahalna kharakterystyka instytutu protsesualnoho predstavnytstva v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [General characteristics of the institution of procedural representation in the administrative judiciary of Ukraine]. Entrepreneurship, economy and law. No. 4. P. 148–152 [in Ukrainian].
7. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2022 rotsi [Annual report on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in 2022]. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine : website. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/rekomendatsii-2022/> [in Ukrainian].
8. Proekt Zakonu № 8083 vid 28.09.2022 pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo vyrishennia problemy nadmirnoi tryvalosti tsyvilnoho, hospodarskoho ta administratyvnoho provadzhennia [Draft Law No. 8083 of 09/28/2022 on amendments to some legislative acts on solving the problem of excessive length of civil, economic and administrative proceedings]. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: website. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40560> [in Ukrainian].
9. Za reahuvannia Upovnovazhenoho ponovyly pravo hromadianyna na sudovyi zakhyst [Due to the response of the Commissioner, the citizen's right to judicial protection was renewed]. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine : website. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-na-sudovij-zahist/ [in Ukrainian].
10. Za spryiannia Upovnovazhenoho ponovyly pravo hromadianky na sudovyi zakhyst [With the assistance of the Commissioner, the citizen's right to judicial protection was renewed]. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine : website. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-gromadyanki-na-sudovij-zahist/ [in Ukrainian].
11. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine] : Law of Ukraine dated 21.06.2018 No. 2469-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2018. No. 31. Art. 241 [in Ukrainian].
12. Administratyvnyi protses : navch. posib (2022). [Administrative process: tutorial] / O. Yu. Salmanova, A. T. Komzyuk, S. M. Husarov and others. ; in general ed. O. Yu. Salmanova, A. T. Komzyuk; Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. national University of Internal Affairs affairs Kharkiv: KhNUVS. 412 p. [in Ukrainian].